

Berekméri Árpád Róbert*

Az 1922. évi egyetemes egyházi adó bevezetése és közvetlen következménye a Marosi Református Egyházmegyében

Az I. világháború és az impériumváltás szakítópróba elé állította az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetőit és tagjait. A létfenntartás mindennapos gondjai mellett ugyanis szembe kellett nézniük a magyar identitás és kultúra fennmaradását biztosító anyanyelvű oktatás megőrzésének nehézségeivel. Ezáltal egy olyan küzdelem részesei lettek, amelynek során – annak anyagi háttérétől eltekintve – sokszor az egyház iránti elkötelezettség kérdése is mérlegre került.

A román állam diszkriminatív lépései

Az első világháború utáni korszak hatalmi átrendeződése nyomán az erdélyi magyar felekezeti iskolák az anyanyelvi oktatás alapvető intézményeivé váltak. A magyar nyelvű állami iskolahálózat fokozatos leépítése folytán a kisebbségi oktatás a felekezeti iskolák keretén belül valósult meg. Ennek folyamatos működését a gyulafehérvári Határozatok III. 1., illetve az 1919. december 1-jén Románia által aláírt kisebbségi egyezmény 9. és 11. pontja volt hivatott biztosítani.¹ A kisebbségi egyezményben foglaltak alapján a kisebbségek iskola-létrehozási és -fenntartási joga mellett a román államnak hozzá kellett járulnia ahhoz, hogy felügyelete alatt a „székely és szász községeknek [...] vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.”² A szerződés a határozott előírások ellenére nem biztosított védelmet a román jogszabályokkal szemben, s ezt a lehetőséget a román állam teljes mértékben ki is aknáztta.³ A román törvények a felekezeti iskolá-

* Berekméri Árpád Róbert (Szászrégen, 1974), 2003-tól az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fiókleveletárának munkatársa. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen végezte, ahol 2013-ban mesteri oklevelet is szerzett. Jelenleg a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Vallásánárképző Fakultás Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: a II. világháború erdélyi vonatkozásai, valamint a Marosi Református Egyházmegye 1914. és 1945. közötti története.

¹ Berekméri Árpád Róbert: A marosvásárhelyi református elemi és polgári leányiskola helyzete a gyulafehérvári nemzetgyűlést követő átmeneti időszakban. (1918. december–1920. május). In: Pál Antal Sándor et al. (szerk.): *A történetíró elhivatottsága. Emlékkönyv Szabó Miklós születésének 80. évfordulójára*. Mentor kiadó, Marosvásárhely 2012, 27.

² Barabás Endre: *A magyar iskolaiügy helyzete Romániában 1918–1940–1941*. Kecskemét 1944, 8.

³ Jól szemlélteti a fennálló helyzetet a Református Szemle 1921. január 15-i számának vezércikke, amelyben a cikkíró az alábbiakat sorjázza: „Jelenleg azonban még csak egy csekély hányadát sem bírjuk annak a jogállapotnak, amellyel a magyar impérium alatt a nemzetiségi egyházak dicsekedtek. Az állam még egy fillér anyagi támogatást sem adott az egyházaknak, bár mindazokat az ellenszolgáltatásokat, amelyek a segély egyenértékét tették, per fas et nefas (minden úton-módon – sz. m.) igyekszik behajtani. Felekezeti iskoláinkat bezáratja, helyiségeit elrekviráltatja román iskolai

kat az üzleti célokat szolgáló magánintézményekkel egy kategóriába sorolták. Ennek a későbbiekben mélyreható következményei lettek, amelyek az 1925. évi magánoktatási törvényben csúcsosodtak ki.⁴ A tanügyi intézmények önkormányzati jogosultsága is számos kívánnivalót hagyott maga után, főleg a Kormányzótanács 1920. május 8-i megszüntetését követően. Az Averescu-kormány, a kolozsvári székhelyű Közoktatásügyi Főtitkárságon keresztül az egységes, nemzeti oktatás fokozott ütemű kiépítése mellett, a nemzeti érdeket sértő felekezeti oktatás elsorvasztását kívánta megvalósítani.⁵ Ez a tendencia a békeszerződések ratifikálását követően vált egyre nyilvánvalóbbá.⁶

A Constantin Anghelescu vezette közoktatási minisztérium egy sor olyan diszkriminatív intézkedést hozott, amely érzékenyen érintette az egyházi kerektek között zajló oktatást. Megtiltották, hogy a felekezeti iskolába más felekezetű gyermek iratkozhasson be, vagy más felekezetű tanító taníthasson. Ugyanakkor megvonták a magyar felekezeti iskolák állámsegélyét, a tanítók nyugdíjigényét pedig elutasították. A magyar tanárokat és tanítókat román nyelvvizsga letételére kötelezték, sikertelen vizsga esetén állásukból elbocsátották.⁷ A tanítókat ért sérelmek mellett az erdélyi magyar felekezeti oktatás számára a legnagyobb érvágást mégis az 1921. évi földreform jelentette. A július 26-i törvény alapján végrehajtott reform a magyar egyházakat azon alapvető gazdasági forrásaitól fosztotta meg, amelyeknek nagy részét a magyar kultúra és oktatás javára fordították.⁸ A felekezeti oktatás megszűnésének veszélyére való tekintettel kellett a református egyháznak is ebből a súlyos gazdasági helyzetből mihamarabb kiutat találnia.

Az Erdélyi Református Egyházkerület törekvései a felekezeti oktatás fenntartására

Az egyházi népiskolai hálózatnak minden körülmények közötti fenntartását a református egyház kiemelt kérdésként kezelte. Már a július 2-án megtartott egyházkerületi közgyűlés kimondta, hogy a továbbiakban minden anyaegyház köteles iskolát fenntartani, s e kötelezettség alól csupán az Igazgatótanács adhat ideiglenes felmentést az egyházmegyék indokolt javaslatára. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy 1918 előtt a magyar állam kezelésébe átadott iskolákat, amelyek időközben a román állam tulajdonába kerültek, a sajátjának könyveli el, s a szerződések lejárta után igyekszik azokat akár jogi úton is visszaszerezni. A megnövekedett iskolahálózat keretében tevékenykedő ideiglenes oktatók végle-

célokra – a szülőket fenyegetésekkel kényszeríti, hogy gyermekeiket ne felekezeti, hanem állami iskolába járassák [...]” N.n: 1921. In: *Református Szemle* XIV (1921/1) 2.

⁴ Berekméri Árpád Róbert: *i. m.* 36.

⁵ Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. (A továbbiakban: Hetven év)* Magyarországtudató Intézet, Budapest 1990, 23.

⁶ Erdély hovatartozását eldöntő trianoni békeszerződést Magyarország 1921. július 26-án ratifikálta és iktatta törvényei közé. Bővebben lásd: Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris kiadó, Budapest 2007, 145–159.

⁷ Diószegi László – R. Süle Andrea: *i. m.* 24.

⁸ Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély rövid története*. 2. kiadás. Akadémiai kiadó, Budapest 1993, 587.

ges elhelyezését pedig erkölcsi kötelességének tartotta.⁹ Az agrárreform bevezetése előtt hozott reményteljes döntések kivitelezése a reform következményeinek ismeretében már kérdésessé vált. Elsősorban a népiskolai tanítók fizetésének folyósítása okozott gondot. Az anyagi források elvesztése, illetve az állami segély megvonása miatt az Igazgatótanács – a többi felekezettel egyetértésben – arra kényszerült, hogy a tanítók fizetésének megnövelésére vonatkozó 1922. évi tervezetét felfüggeszse. A fizetéseket továbbra is az 1920/21. tanévre előírt módon határozták meg. Arra azonban lehetőséget adtak, hogy azok az egyházközségek, ahol erre megfelelő pénzügyi keret volt, az új fizetési alap szerint fizethessék a tanítójukat.¹⁰ A tanítói fizetések mellett sok helyen az iskola fenntartásához szükséges költségek előteremtésekor is fennakadások mutatkoztak. Egyéb lehetőség nem lévén az egyházi vezetés ebben a kérdésben is a hívek áldozatkészségében bízott.

A fentiek tükrében nem meglepő tehát, hogy a felekezeti oktatás, illetve annak fenntartásáért hozott áldozatvállalás súlyának tudatosítása volt Nagy Károly püspök háromszéki körútjának alapvető célja. A helyi közösségek körében – 1921. augusztus 25. és szeptember 4. között – szervezett értekezleteken az egyházfő elsősorban az anyanyelvi oktatást felvállaló autonóm felekezeti iskolák előnyeit hangsúlyozta.¹¹ Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy az új demokratikusabb, a tanítónak és népnek több jogot és irányítást biztosító intézmények fenntartási költségei nem fogják meghaladni az állami intézményekét, a befizetett összegeket pedig követhető módon, a célnak megfelelően használják fel. Az állami iskola mellett döntő közösségekkel szemben pedig, a felekezeti iskolát fenntartó gyülekezetek tagjait mentesítik az egyenes adó 5%-át képező iskolai pótagó alól, ami egyházközségenként jelentős megtakarítást eredményezhet. A püspök a találkozások során a közösségeket határozott döntés elé állította: *Fizetni tehát mindenképpen kell! A kérdés csak az: akarunk-e öntudatosan áldozni oda, ahonnan legdrágább kincsünk, jövőnk: gyermekeink lelki épülését várjuk, a mi mestereinktől és ahol pénzünket szemmel tarthatjuk és felhasználása felett mi rendelkezhetünk, vagy [...] sokkal többet be az államgépezet homályos és feneketlen tartályába, ahol aztán pénzünknek utána nézni se jogunk se módunk nincs [...].*¹² A fent elhangzottak egyértelművé tették, hogy a fokozatosan halmozódó iskolai deficitet csak újabb terhek kivetésével lehet majd pótolni.

Az egyházkerület, hogy álláspontját nyomatékosítsa, körlevélben utasította az egyházközségek iskolaszékeit, hogy minden nehézség ellenére tegyék meg a szükséges lépéseket ahhoz, hogy az iskolák az 1921/22. tanévben működésüket szabályszerűen megkezdjék. Minden erőfeszítés ellenére azonban ezt nem lehetett mindenütt megoldani. Az iskolákban uralkodó állapotokat jól érzékelteti a 4790. számú körlevél, miszerint az Igazgatótanács a bekért iskolai költségvetések átvizsgálásakor olyan segélykérésözönnel nézett szembe, amelynek kielégítésére

⁹ N. n.: Egyházkerületi közgyűlésünk. In: *Református Szemle*. XIV (1921/13) 117.

¹⁰ *Református Szemle* XIV (1921/16) 173.

¹¹ A püspök, a meghívott lelkészek, tanítók és presbiterek jelenlétében többek között Brassóban, Uzonban, Zabolán, Kovásznán, Kézdivásárhelyen, illetve Baróton tartott értekezletet az iskolaügyről.

¹² A püspök egyházlátogató körútja Háromszéken. In: *Református Szemle*. XIV (1921/18) 186–187.

megfelelő anyagi forrásokkal nem rendelkezett. Ez az állapot valószínűleg a többi felekezet esetében is fennállt, ugyanis a körlevél arról is említést tesz, hogy a Felekezeti Tanácsban¹³ a magyar történelmi egyházak képviselői elkezdtek kidolgozni azokat a közös lépéseket, melyek az iskoláknál felmerülő szükségleteket voltak hivatottak fedezni.¹⁴ Az állami segély igénylésére az 1921/22. tanévben is volt még lehetőség, de a magyar felekezetek kérelmét a román kormány továbbra sem vette figyelembe. Ezért az 1921. november 17-i igazgatótanácsi gyűlés határozata alapján a főhatóság újabb sürgősségi előterjesztést nyújtott be a közoktatási minisztériumhoz, ami azonban nem járt eredménnyel. Az állami visszaélést a hívek közömbössége is tetézte. Az Igazgatótanács kénytelen volt arra utasítani a lelkészeket, hogy az egyetemes adózás értekezletének döntéséig igyekezzenek a híveiket felvilágosítani és az iskolai terhek hordozására buzdítani.¹⁵ Mivel látványos eredményt ez a felszólítás sem hozott, az adózás kérdésére az egyházkerületnek kellett sürgősen megoldást találnia.

Kezdeti lépésként az 1921. július 2-i egyházkerületi közgyűlés, a kézdi egyházmegye indítványára, az egyetemes adó reformjához szükséges adatok beszerzésére egy adóügyi bizottság felállítását rendelte el. A határozatot a november 17-i közgyűlésen megerősítették, majd a 8026. számú körlevélben tették közzé. A határozat értelmében az egyházkerület részéről kinevezett három tag¹⁶ mellett az adóügyi bizottságba minden egyházmegye egy-egy tagot delegált, akik 1922. január 9-től az egyetemes adóval kapcsolatos továbbképző kurzuson kellett részt vegyenek. Az adóval kapcsolatos adatokat, javaslatokat és észrevételeket az egyházmegyék 1921 decemberéig Megyaszai Mihályhoz, a kézdi egyházmegye főjegyzőjéhez kellett eljuttassák.¹⁷

Az egyetemes egyházi adó bevezetése és a marosvásárhelyi adóértekezlet¹⁸

Az egyetemes egyházi adóra vonatkozó részleteket az Erdélyi Református Egyházkerület 1922. július 15–17. között megtartott rendes közgyűlése tárgyalta. Ezt megelőzően a kérdést a püspöki szék is megvitatta. A július 13-i fórumon a

¹³ A Felekezeti Tanács a magyar történelmi egyházak közös érdekeit, az új hatalmi-politikai berendezkedéssel szemben képviselő szervezet volt. A tanácsot gróf Majláth Gusztáv római katolikus püspök kezdeményezésére 1918-ban hozták létre. Alapító jegyzőkönyvét két évvel később, a négy történelmi egyház képviselői, 1920. június 24-én Kolozsvárott írták alá. Munkáját egy szintén felekezeti bizottság koordinálta. A Felekezeti Tanács tevékenységére vonatkozóan lásd még László Loránd: A Felekezeti Tanács megalapítása és szerepkörei a két világháború között. In: *Református Szemle*. 104 (2011/6) 742–748.

¹⁴ Pályázatok, hivatalos hirdetések és körözlések. In: *Református Szemle*. XIV (1921/18) 191.

¹⁵ Igazgatótanácsunk üléséből. In: *Református Szemle*. XIV (1921/22–23) 259.

¹⁶ Az adóügyi bizottság tagjai Hegyi Péter udvarhelyi, Megyaszai Mihály kézdi és Tőkés József sepsi egyházmegyei főjegyzők voltak.

¹⁷ *Református Szemle*. XIV (1921/24) 287–288, 292.

¹⁸ Az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári központi levéltárának költöztetése miatt az értekezleten felvett és az Igazgatótanácsnak elküldött jegyzőkönyvet nem volt lehetőségem áttekinteni, ezért az alábbiakban a Református Szemlében közzétett kivonatra voltam kénytelen hagyatkozni.

püspök – a román kormánynak a felekezeti oktatás ellehetetlenítésére tett törekvéseit ismertetve – aggodalmát fejezte ki az iskolák jövőjét illetően. Ugyanakkor felszólította az espereseket, hogy teljes odaadással törekedjenek ezen intézmények, s az általuk foglalkoztatott tanerők helyzetének javítására. Továbbá kifejtette, hogy a Felekezetközi Tanáccsal történt megállapodás értelmében – ugyanazon adókulcs szerint – minden felekezetenél egyetemes egyházi adót fognak kivetni, amely a felekezeti iskolák további működését lesz hivatott biztosítani.¹⁹ A püspöki tájékoztatást követő megbeszélésen született megállapodás kimondta, hogy az adó kivetése előtt az összes felekezeti népiskolának és alkalmazottainak szükségletét pontosan meg kell állapítani, majd annak megfelelően kell az adót a gyülekezetek létszamarányában kivetni.²⁰ A felekezeti iskolával rendelkező gyülekezetek iskolafenntartási terhére pedig bele kell számolni az adóba. A megállapított összeget az egyházközségek maguk szedik be, a személyi szükségletre (pl. a tanítók fizetésére) felhasznált részt pedig nem kell a kerületnek beszolgáltatni. Az egyetemes adót már 1922-ben be kellett vezetni, a begyűlt összegek így az 1922/23. iskolai évben már felhasználhatók lettek volna.²¹ Az Igazgatótanács a püspöki szék döntését elfogadta, és azt az 1922. augusztus 27-i körlevelében fogalmazta meg, illetve tette közzé.

A szívélyes hangnemben megírt püspöki körlevél az adakozásra történő buzdítás mellett néhány alapvető pontosítást is tartalmazott. Elsősorban azt, hogy a közszükségletek²² fedezésére kirótt összeg fejenként 30 lejt tett ki, amit minden év november 15-ig, negyedéves részletekben kellett a kerülethez beküldeni. A személyi kvóta meghatározásakor az 1910-es népszámlálási adatokat vették alapul, ami azért nem volt mérvadó, mert az egyházközségek lélekszáma a háborús veszteségek, illetve a repatriálások miatt jelentős mértékben módosult. A gyülekezetenként meghatározott összegek begyűjtésének módját,²³ a törvényes keretek fenntartásával az egyházközségek hatáskörébe utalták. Ugyanakkor az adót csupán a tanítók készpénzfizetésének kiszolgáltatására lehetett havonkénti rész-

¹⁹ Az 1922. július 25-ei felekezetközi emlékeztetőben az alábbiakat olvassuk: „Az iskolai költségek fedezésére, más már nem lévén minden egyház megfelelő szervétől döntés provokálandó az egyházi (kultur) adó bevezetésére, amely központilag lesz kezelendő. Az adózás egységes elvek, kulcs alapján mindenütt egyidőben.” Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár. A Felekezetközi Tanács iratai. I. 9/1922. 41. 5341.

²⁰ Valójában hozzászólások voltak, melyek rendjén Vásárhelyi Boldizsár kolozsvári esperes például azt javasolta, hogy az adót minden magyar emberre, de az egyéni teherbíró képesség arányában vessék ki. Ugyanakkor vegyék figyelembe az iskolafenntartó gyülekezetek helyi teherviselését is, amelyet számoljanak bele a kivetendő adó összegébe. Sófalvy Károly dési esperes pedig azt javasolta, hogy minden gyülekezetnek a saját hatáskörébe tartozzon a kivetett adó behajtása, vagy a meghatározott összeg más módon történő előteremtése.

²¹ Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvárt 1922. július hó 15., 16. és 17. napjain tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Az erdélyi református egyházkerület Igazgatótanácsának 4774–1922. számú hivatalos kiadványa. Kolozsvár 1922, 104–105.

²² A közszükségletek nem csak az iskolafenntartásra, hanem a szegény tanulók segélyezésére, az árvák és elhanyagoltak, illetve a szórványban élők gondozására is kiterjedtek, ami sok esetben félreértésre adott okot.

²³ Az egyházközség az adott összeget köztulajdonának jövedelméből, szorgalmi jövedelméből vagy az adóképes tagjaira kivetett adóból szerezhetette be.

letekben felhasználni.²⁴ A körlevelet szeptember 17-én minden szószékről kötelező módon felolvasták, majd ezt követően presbitéri gyűlés keretei között vitatták meg. Az egyetemes adó kivetése ezzel lényegében véget ért. A beszedett pénzszegek november 15-ig kellett az egyházkerület kasszájába beérkezzenek. A meghatározott ütemtervet azonban egyetlen egyházmegyében sem sikerült betartani. Több egyházközségben az adót a hívek ellenállása miatt hosszú ideig be sem tudták vezetni. Az helyi ellenállásnak elsősorban szociális és gazdasági okai voltak, de egyes presbitériumok a befizetett összegek fölötti önrendelkezés jogát sem voltak hajlandók az egyházkerületnek átengedni.

Az egyetemes adó kivetésére vonatkozó püspöki körlevél számos félreértést szült. Nem mindenhol értelmezték helyesen annak lényegét és végrehajtási módját. E félreértéseket volt hivatott tisztázni a 7896. számú püspöki körlevél,²⁵ az október 9-én, Nagyenyeden tartott esperesi,²⁶ valamint az október 12-én, Marosvásárhelyen összehívott adóértekezlet.

A marosvásárhelyi találkozót Kovács László esperes kezdeményezte, azzal a reménnyel, hogy a püspök személye, valamint az adóügyben kifejtett határozott álláspontja, az adó kivetése kapcsán a marosi egyházmegyében felmerült feszültségeket is enyhíteni fogja. Az értekezletet a Vártemplomban megtartott istentisztelet vezette be, a nyílt vitára pedig a Református Kollégium dísztermében került sor Nagy Károly püspök, Makkai Sándor egyházkerületi főjegyző, illetve a magyar történelmi egyházak képviselőinek jelenlétében.²⁷ Megnyitóbeszédében a püspök a felekezeti oktatás fontosságát, valamint az egyháznak az erdélyi magyar kultúra fenntartásában vállalt szerepét hangsúlyozta, majd az egyetemes egyházi adó bevezetésének alapvető céljára, tudniillik az állami támogatás nélkül maradt tanítók személyi szükségleteinek fedezésére hívta fel a figyelmet. Tóthfalusi József marosvásárhelyi lelkipásztornak az evangélikus egyház adózási rendszerről szóló értekezését követően dr. Balogh Endre egyházmegyei világi képviselő javaslata váltott ki hevesebb vitát. Az egyetemes adóra vonatkozó egyházkerületi rendeletről elhangzott felvilágosító beszéde végén a képviselő felkérte az értekezlet résztvevőit, hogy határozottan foglaljanak állást az egyetemes egyházi adózás szükségessége mellett, és úgynevezett propagandabizottságok bevonásával tegyék hatékonyabbá az adó beszolgáltatását az egyházközségekben. A javaslatot támogató dr. Hajdú István képviselő az adózókkal való közvetlen kapcsolattartás fontosságára hívta fel a figyelmet, míg a kibédi presbitérium képviselője a köznépnek az adóval szembeni ellentétes magatartását emelte ki. Az értekezleten felvett jegyzőkönyv ugyan nem említi, de Jaross Béla plébános határozott fellépéséből kiderül, hogy az adózás elkerülése végett, a gyülekezetek tagjai közül egyesek kitéréssel is fenyegetőztek. Erre reflektálva a plébános kijelentette, hogy az

²⁴ Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban. (A továbbiakban IgTanLvt.) I. 138/1901. I/27. 5563.

²⁵ IgTanLvt. I/138./1901. I/51. 7896.

²⁶ Uo. I/138./1901. I/29. 6177.

²⁷ Az értekezleten a római katolikus egyház részéről Jaross Béla plébános, az evangélikus egyház részéről pedig Beyer Fülöp lelkipásztor volt jelen. Az unitárius egyház képviselétéről az összefoglaló nem tesz említést.

egyházukat elhagyó híveket „egyetlen más magyar egyház be nem fogadná, s magát vele be nem szennyezné.”²⁸ A Balog Endre által előterjesztett javaslatot, több támogató hozzászólást követően, az értekezlet résztvevői végül egyhangúan elfogadták. Záróbeszédében a püspök hangsúlyozta, hogy az önfenntartás megvalósítása mellett a magyarság a politikai életben is harcoljon a jogaiért, és elsősorban azokat a képviselőjelölteket támogassa, akiknek a programjában megtalálható a felekezeti oktatás melletti határozott kiállás is. Ugyanakkor megígérte, hogy minden téren támogatja a világi képviselők közül összeállított propagandabizottságok tevékenységét, sőt, ahol szükséges lesz, kerületi bizottságok kiküldését is javasolni fogja. Végül pedig reményét fejezte ki, hogy a hívek adakozókészsége olyan mértékű lesz, hogy a felekezeti oktatás ügye nem fog csöddel végződni. A köszönőbeszédeként követően az értekezlet imával és az „Erős várunk nekünk az Isten” kezdetű ének eléneklésével zárult.²⁹

Az egyetemes adó következménye a Marosi Református Egyházmegyében

A marosvásárhelyi értekezlet pozitív töltete ellenére az egyetemes adózás ügye a Marosi Református Egyházmegyében sem váltott ki nagy lelkesedést. Az adózás tárgyában 1922 utolsó, illetve 1923 első hónapjaiban összehívott presbitergyűlések és közgyűlések egy része heves vitába, esetenként nyílt ellenállásba torkollott. Ezt történt többek között Backamadarason,³⁰ illetve Kibéden.³¹ Több egyházközségben, mint például Székelyabodon, illetve Mezőpaniton³² különböző terhekre hivatkozva a végletekig próbálták az adó kivetését elodáztatni, másutt, így Sóvárádon is, a megfelelő adókulcs leszögezése jelentett akadályt.³³ Ezzel szemben voltak olyan egyházközségek (Bede, Galambod, Jedd, Koronka), ahol a helyi közösség felmérte a felekezeti oktatás jelentőségét, és nem gördített akadályt az egyetemes adó bevezetése elé. Az 1923. május 17-én megtartott egyházmegyei tanácsülés számvevői jelentései szerint az egyházmegye alsó számvevői köréhez tartozó egyházközségek közül az egyetemes adót 18 fogadta el, 13 pedig elutasította. A felső számvevői körben nyolc egyházközség döntött az adózás mellett, 22 pedig ellenezte azt. Ugyanakkor az esperesi hivatalhoz 13 egyházközségtől nem érkezett jelentés, ami azt feltételezi, hogy az érintett lelkészek vagy nem tettek

²⁸ Mindezek ellenére több esetben előfordult, hogy az adó megtagadása miatt a református egyházból kitért híveket más felekezet befogadta. Ez történt 1924-ben Szentgericén, ahol a református egyházat elhagyó nyolc személyt az unitárius egyház fogadta be. EmeiLvt. 579/1. Esperesi jelentés az 1925-ben eszközölt egyházközségvizsgálatokról.

²⁹ Egyházi adóértekezlet Marosvásárhelyt. In: *Református Szemle*. XV (1922/21) 382–385.

³⁰ A Marosi Egyházmegye levéltára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában (A továbbiakban EmeiLvt.). A Backamadarasi Református Egyházközség gyűjtője. 188.

³¹ EmeiLvt. A Kibédi Református Egyházközség gyűjtője. 252.

³² A Mezőpaniti Református Egyházközség a Magyar Közoktatásügyi Minisztérium 66569/1902. rendeletének 10. § által megengedett [sic!] gazdasági ismétlő iskola építését tervezte. A beruházás magas költségeire való tekintettel kérte az egyetemes adó elengedését. EmeiLvt. Tanácsulési jegyzőkönyvek. IV/23. 24–25, 46.

³³ EmeiLvt. A Sóváradi Református Egyházközség gyűjtője. 188.

eleget kötelességüknek, vagy pedig féltek felterjeszteni a presbitergyűlések elutasító határozatait. Az adót elfogadó egyházközségek jelentései sem voltak minden esetben pontosak. Egyesek a közösség lélekszámához viszonyított adóösszeget, mások pedig a felekezeti iskola költségvetését igyekeztek az egyházközség „javára” módosítani. A fenti adatok birtokában az egyházmegyei tanács kénytelen volt szigorúbb intézkedéseket foganatosítani. Az adózó egyházközségek lelkészeit pontosabb jelentéstételre utasította, a renitens közösségekkel szemben főhatósági eljárást kezdeményezett, míg a jelentést elhanyagoló lelkészeket – nyolcnapos beküldési határidőt követően – bírsággal sújtotta.³⁴

Az egyházmegyei tanács határozott fellépése nem hozta meg a várt eredményt. Mivel az egyetemes adó ügyével szemben továbbra is jelentős volt az ellenállás, az Igazgatótanács az 1923. június 1-jén közzétett 3995. számú körlevelében további szigorításokat helyezett kilátásba.³⁵ A körlevél közzététele után született eredményekről július 31-ig kért az esperesektől részletes tájékoztatást. Minden szigorítás ellenére az egyházközségek egy részének magatartása továbbra sem változott. A marosi egyházmegyéhez időközben beérkezett és az Igazgatótanácshoz felterjesztett tizenegy jelentésből a főhatóság csupán a harcóit tartotta elfogadhatónak. A csíkfalvi, nyárádmagyarósi és a nyárádszeredai jelentéseket pontosítás miatt küldte vissza, a többi egyházközség jelentését a költségvetések pontatlansága miatt nem fogadta el. Az adót továbbra is megtagadó kibédi, marosszentannai, mezőbándi, kebeleszentiványi, valamint a szentgericei egyházközségek ellen fegyelmi eljárást javasolt. A felületesen elkészített jelentésekért, jegyzőkönyvi kivonatokért és költségvetésekért az Igazgatótanács az időközben lemondott Kovács László esperest tette – jogtalanul – felelőssé, és további határozott fellépést várt tőle. Elsősorban a felekezeti iskolával nem rendelkező egyházközségek költségvetésének bekérését sürgette.³⁶ A főhatóság ezt a kérést azzal indokolta, hogy a rájuk szabott egyetemes adó jogosságának megkérdőjelezésével ezek a közösségek az iskolát fenntartó egyházközségek helyzetét is veszélybe sodorták. Az időközben esperessé választott Tóthfalusi József³⁷ az 1923. augusztus 6-án megfogalmazott válaszlevelében utasította el az elődje ellen felhozott vádakát: *[...] vagyok bátor megemlíteni, hogy az egyetemes egyházi adó népszerűsítésének egyházmegyénkben mindig éppen Kovács László volt esperes atyámfia volt egyik legelső mozgatója, s ha több sikert nem tudott elérni, ez rajta kívül fekvő okokból történt.* Ugyan-

³⁴ EmeiLvt. Tanácsülési jegyzőkönyvek. IV/23. 29–30.

³⁵ Hivatalos rész. In: *Református Szemle*. XVI (1923/16) 176. A püspöki körlevél értelmében azokhoz az egyházközségekhez, amelyeknél az egyetemes adó ügye valamilyen oknál fogva megrekedt, az egyházmegye köteles volt egy bizottságot kiküldeni, amely az adóketést az adott közösségen belül végre kellett, hogy hajtsa. A megszabott határidőt meghaladó egyházközségek ellen az egyházi bíróság eljárást indít, sőt ha szükség lesz rá, a főhatóság az állami bíróság segítségét is kéri fogja.

³⁶ EmeiLvt. Közigazgatási iratok. 577/3, a. 2.

³⁷ Tóthfalusi Józsefet 1923. június 23-án választották meg a Marosi Református Egyházmegye esperésévé. Berekméri Árpád Róbert: Tóthfalusi József (1869–1940). In: Pál-Antal Sándor és Simon Zsolt (szerk.): *Teremtő életek, marosvásárhelyi személyiségek*. Tanulmányok. Mentor kiadó, Marosvásárhely 2011, 37.

akkor arról is tájékoztatta az Igazgatótanácsot, hogy [...] a leiratban felsorolt egyház-
községeknek egyenként a megfelelő utasítást megadtam s 14 napos határidőre a teendő
lépések eredményéről benyújtandó jelentést bekértem. Gondom lesz rá, hogy utasításom ne
maradjon csupán írott papírlap. Egyidejűleg vagyok bátor beigazolni azt is, hogy az egy-
házmegyének egész területén az egyetemes egyházi adó kirovásának komoly munkába
vétélét elrendeltem [...].³⁸ Tóthfalusi József itt valószínű, hogy a 9. számú közgyűlési,
illetve a 981. számú esperesi határozatokra utalt, melyek közül az előbbi volt hi-
vatott pontos képet rajzolni az egyházmegye egyetemes adóügyének állapotáról.

A határozat lényegét az augusztusban tartott egyházmegyei tanácsülés elé
terjesztett esperesi jelentés tartalmazza: *Meg kell tudnunk, hogy melyik egyházköz-
ségben mikor, milyen feltételek mellett fogadták el az egyetemes egyházi adót. De nem csak
ezt kell megtudnunk, azt is, hogy egyáltalában tárgyalták-e, magyarázták-e? Szóval, hogy
a felelősség kit terhel? Meg kell tudnunk, hogy kik részéről milyen természetű felszólalások
történtek, vagy a megtagadásban részesek-e egyházi funkcionáriusok, presbiterek vagy
mások?* A jelentések beküldésére az esperes háromnapos határidőt szabott ki, a
késlekedőkkel szemben első ízben pénzbüntetést, majd fegyelmi eljárást helye-
zett kilátásba.³⁹ Erre a lépésre szükség is volt, mert a jelentés szerint, 1923 au-
gusztusában, az egyházmegye 26 egyházközségében még mindig nem teljesítet-
ték az egyetemes adó kirovását. Közülük a korábban említett Backamadaras és
Kibéd, valamint Havad,⁴⁰ Kebeleszentivány⁴¹ és Erdőszentgyörgy⁴² még ekkor is
határozott ellenállást tanúsított. A fenti egyházközségek képviselőit az esperes
Marosvásárhelyen, illetve Nyárádszeredában felállított tárgyalóbizottságok elé
idézte,⁴³ nem sok sikerrel. A backamadarasi presbitérium Incze Gerő tanító ellen
hozott fegyelmi bírósági ítélet megváltoztatásával próbálta megszarolni az egy-
házmegyét, Török Ferenc egyháztag a szabad vallásgyakorlatra hivatkozva kije-
lentette, hogy a vallást nem szükséges iskolában tanítani.⁴⁴ Az egyházmegyéhez
1923. augusztus 18-án beküldött jelentésében Dávid György kibédi lelkipásztor az
alábbiakban írta le az egyházközségben uralkodó hangulatot: *Negatívum és intole-
ranciancia. A bizottsági tárgyalásra a megyebíró sem megy el, minekutána egy presbiter sem
akar elmenni, a megyebíró nem mer elmenni. Természetesen én sem merek majd elmenni,
látva és tudva a hangulatot, s pláne akkor, amikor még bolondnak is elneveztek az egye-
tetemes adó miatt [...] aztán meg a tettelegességtől is félek, olyan itt a hangulat.*⁴⁵ Az egye-
tetemes adó beszolgáltatása a pozitív döntést hozó egyházközségek esetében sem

³⁸ EmeiLvt. Közigazgatási iratok. 577/3, c.

³⁹ Uo. 3, d. 1.

⁴⁰ EmeiLvt. A Havadi Református Egyházközség gyűjtője. 50/9.

⁴¹ EmeiLvt. A Kebeleszentiványi Református Egyházközség gyűjtője. 186/16. Itt érdekes ki-
emelni, hogy az egyházmegyéhez beküldött jelentésében a lelkész az egyházközség tagjainak korlá-
tolt értelmi szintjére próbálta visszavezetni az adó kivetésének kudarcát.

⁴² EmeiLvt. Az Erdőszentgyörgyi Református Egyházközség gyűjtője. 187/17. Erdőszentgyör-
gyön az egyházi adó megtagadásának legfontosabb mozgatórugója Nagy József lelkész volt, aki a
római katolikus és az unitárius közösség adóellenes magatartásával próbálta leplezni hívei ellenál-
lását.

⁴³ EmeiLvt. Közigazgatási iratok. 577/3, d. 3.

⁴⁴ EmeiLvt. A Backamadarasi Református Egyházközség gyűjtője. 188.

⁴⁵ EmeiLvt. A Kibédi Református Egyházközség gyűjtője. 252.

volt teljesen akadálymentes. Ezekben a gyülekezetekben nyílt ellenállás csak elvétve fordult elő, és nem érintette a közösség egészét. Az egyházmegye fegyelmi bizottsága azonban ezeket sem tolerálta. Példának okáért 1923. szeptember 23-án hozott döntésével a mezőcsávási Pápai Sándor presbitert mentette fel tisztségéből és kötelezte az eljárási költségek fizetésére, az egyházi adó elleni izgatás miatt.⁴⁶

A fent sorolt számos negatív példa ellenére az egyetemes egyházi adó ügye a felekezeti oktatást szíven viselő egyházközségek jóvoltából nem végződött teljes csóddal. Az 1923/24-es iskolai évről készült tanügyi előadói jelentés szerint 36 egyházközség fizette be hiánytalanul az egyetemes adót (az iskolával nem rendelkező egyházközségek közül csupán Harcó tett eleget kötelességének), míg 31 egyházközség egyáltalán nem teljesítette a rászabott feladatot. A többi egyházközség esetében több-kevesebb adóhátralék volt tapasztalható. Az összesített adatok szerint az egyházközségek lélekszámának arányában, az egyházmegye gyülekezeteire kivetett 1 286 463 lejes egyetemes adóból 713 167 lej folyt be ebben az iskolai évben az egyházkerület kasszájába. Ez az összeg azonban egyáltalán nem volt elegendő arra, hogy megfelelő mértékben biztosítsa a 77 felekezeti iskola fenntartását, illetve az ezeknél alkalmazott 103 tanító megélhetését, ezért az egyházmegye felekezeti iskolahálózata továbbra is jelentős központi segítségre szorult. Mindezek tudatában joggal állapította meg az egyházmegye tanügyi előadója, hogy: *Ilyen körülmények között könnyű megjósolni az egyetemes iskolai adó jövőjét, a teljes fiaskót. Ám annál nehezebb elképzelni, hogy mi lesz ezután tanítóink, iskoláink sorsa?!⁴⁷*

A sorolt tényeket összegezve elmondható, hogy a román állam diszkriminatív politikája a református egyház vezetőségét kényszerhelyzet elé állította. A felekezeti oktatás, és ezáltal az erdélyi magyar kultúra életben tartása miatt jelentős felelősség hárult rá, amit a lehető legjobb módon igyekezett felvállalni. Az iskolaügy előmozdítása mentén hozott döntései azonban nem emelték népszerűségét, hiszen a hívek egy része – főleg az adózás kapcsán – az állam megnyomóritó politikáját vélte ezekben felfedezni. Erre pedig a 20. század első felétől – a társadalmi viszonyok átalakulásával – egyre inkább tapasztalt egyházzal szembeni közömbösség is rátevéődött. Ez oda vezetett, hogy az egyetemes adó kivetését, a hívek egy része nyílt ellenállással, mások pedig közömbösen fogadták, pedig tanítók, papjaik (embertársaik) léte függött ettől. Nem volt ez másként a Marosi Református Egyházmegyében sem, ahol az egyetemes adó ügye csupán az 1940. évi újabb rendszerváltozással zárult le.

⁴⁶ EmeiLvt. Közigazgatási iratok. 577/6. 10.

⁴⁷ Uo. 579/2. Tanügyi előadói jelentés.